

פיליפ רזנאו עושה חשבון שיחה

פיליפ רזנאו (יליד פולין, 1946) הוא משורר חד לשון ומבע. מלבד עיסוקו כחוקר ומלמד מתמטיקה באוניברסיטת תל-אביב, פרסם שירה בכתבי עת ספרותיים ומאז ראשית שנות האלפיים הוציא לאור שלושה ספרי שירה, וכן ספר אפוזימים. השיחה התקיימה לרגל צאת ספרו **לבוא חשבון** שראה אור (הוצאת קשב 2010)

- באיזו מידה אתה חש ששירתך הכתה שורשים בארץ? שירתי, לצערי, לא הכתה כאן שורשים. היא אפילו לא אחד מצמחי-המים הנוודיים עם הזרם. האם יש לדבר קשר לאי היותי יליד פלסטינה? באופן חלקי, ללא ספק, על אף שהייתי כבן עשר ביום עלייתי, ואף שמיד אימצתי לעצמי ארץ זו כמולדתי, ללא כל געגועים לארץ ההיא, תרבותית המשכתי להתבשל במיץ התרבות הפולנית במשך עשור נוסף. רוב שכני היו משם. את הטעמים התרבותיים לגבי מה נכון ומה ראוי ספגתי מסביבתי הקרובה. מצד אחד, הייתי לישראלי מאוד, אולם הגבורה שעליה גדלתי היתה הישרדות בומן מלחמת העולם אם בגטו ואם ברוסיה, לא בהכרח לוחמי תש"ח. כלומר, אני גדלתי בפרספקטיבה היסטורית הרבה יותר נרחבת מרוב חברי לכיתה או בני דורי. הנושאים ש"מתדלקים אותי" באים מאטלס ומהיסטוריה יותר נרחבים מאלה של הישראלי "התקני". כל בני כיתתי בהרצליה למדו אותה היסטוריה שלמדתי אני, אלא שאצלי בבית או בבית מכרי אבי דיברו גם על ערבות קזחסטן, הבריחה מהגרמנים, השירות של סבי בצבא האוסטרי במלחמת העולם הראשונה וכדומה. ספר זיכרונותי הוא תלת-דורי ודו-יבשתי. אני ישראלי-אירופי, לא ישראלי-פלסטיני.

ברור שרקע שכזה מצמיח צמח אחר, עם רגישויות שונות וסולם אסתטי שונה. אכן, ביותר ממובן אחד, נראו לי נושאי השירה הישראלית במשך שנים רבות כעוסקים בקטנות (לקח לי זמן להעריך את הקסם שבנורמליות של יום פשוט ללא גיבורים). אולי משום כך ואולי משום שבמשך שנים רבות הרגשתי שלא הגעתי עדיין למרכז הכאב הפרטי שלי, ואולי משום שעבודתי המדעית ינקה ממני את מרב כוחות היצירה, לא הזדוותי לפרסם. הפרסום הראשון שלי בירחון 'פרוזה' ב-1985 היה של 'פואמת דנטה', שכתבתי ב-1974, כלומר בגיל שבו רוב גדולי משוררי העבר כבר שכנו עפר. לקח לי עוד כמעט עשור עד צאת ספרי הראשון, *קו השבר* (הוצ' תמוז). אי-אפשר לומר שלא התייחסתי ברצינות ראויה לכתובה. לאחר מכן חשתי שכל מיני נושאים שנגעתי בהם בספר הראשון לא נפתרו כלל. הצצתי לכל מיני דברים שכתבתי עליהם. הזמן מקנה לך פרספקטיבה ויש מחיר גדול שאתה משלם כדי לקבל פרספקטיבה - זה הזמן. אומרים שימינו ספורים. אם יש טעות בחשבון, אף אחד לא ייתן לך עודף. הדבר שמחבר אותי ליצירה הוא לא הגדרת המונחים "רומנטי" או "לא רומנטי" אלא טעם קלאסי. אפשר ללכת עד לספרות

יוון ורומא. יש אש שנוצרת מתוך עשייה ולא מעצמה. יש אסתטיות בכתובה.

- מיהם המשוררים הישראלים והלועזיים שהשפיעו על שירתך? בתקופות שונות של חיי הרשימו אותי משוררים שונים. יש שנותר רק זיכרון הקסם, כמו במקרה של יוליאן טובים או פנחס שדה, ויש מי שעוצמת הרושם ממנו נותרה כשהיתה, כריליקה, קוואפיס, מילוש, הרברט, נרודה או ייטס וכמובן ביאליק, שהשנים רק מעצימות את גדולתו. בין הקרובים לנו בזמן אני מבקש להבחין בין פגיס לזך. לפגיס הרגשתי קרבה תמטית. בהירות הצגתו ערבה לחך המדען שבי. מה שמשך אותי לזך הוא הקסם המוסיקלי בשיריו. אחרי ששכחתי כבר את המילים, ניגונן ממשיך להדהד בי. על קוואפיס, מילוש והרברט אני יכול לומר בוודאות שכתבתי היתה אחרת אלולא נחשפתי ליצירתם. על אחרים אומר כי חיי היו עניים יותר בלעדיהם. יש מי שגיליתי יחסית מאוחר, כמו פסואה או בורחס, וספריו מצויים בין הערמות שעל שולחני ולא רחוק יותר מהמדף הקרוב, והם חלק מ"מחזור התפילות שלי". מפרימו לוי למדתי לכוון את מיתרי השתיקה כשמתארים את שאינו ניתן לתיאור. ואף שטיפשי לעשות הכללות - ככלל איני אוהב את השירה הצפון אמריקנית ואני אוהב למדי את השירה הדרום אמריקנית. לא אזכיר משוררים ישראלים של ההווה, על אף ששירים רבים אהובים עלי, ולו מהטעם הפשוט כי על כל שם שאזכיר אפסח על שניים.

- בשירתך יש גון אופטימי שנובע מחיי היומיום. מאיזו בחינה אתה חש ששירתך נותנת תקווה לעולם? בהינתן שתי נקודות קיצון קבועות של הקיום האנושי - לידה ומוות - שאינן נתונות למשא ומתן, מה שאנו יכולים לעשות הוא למתוח ביניהן מיתר, וכשאנו מהלכים מעליו בקרקס הקיום האנושי, לשמור על שיווי משקל ולפרוט עליו את זמר חיינו: לצחוק על אף הכל, כי גם אם לשעה קצרה, זוהי תשובתנו המורדת בתהום האופל. אינני מייעץ לעולם, שאינו זקוק לעצתי או מתעניין בהן. שירתי היא מנחתי הצנועה לאנושות - אהבת העולם כפי שהוא וקבלת העולם על פגמיו. הכרה שרק חלק מהם ניתן לתיקון. הבנה שההשלמה נחוצה לנו. לגמרי לא ברור שלעולם העסוק בעצמו אכפת מאתנו. אנו אלה שאכפת להם מהעולם. בניגוד לחיית השדה, האדם מודע להשתקפותו במראת העולם. כלומר, הוא מודע לאני שבקיומו.

- בשירתך יש מרחב פרטי מאוד וגם מרחב פומבי מאוד. באיזו מידה אתה חש שהיא מביעה עמדה פוליטית-אידיאולוגית ועד כמה יש לשירה סיכוי לשנות מציאות? שירתי היא פוליטית בה במידה שהחיים במובנם הכללי הם כאלה. אינני כותב ישירות על אירועים עכשוויים, אלא אם הם הד חוזר להצגה קודמת. לדוגמה: לפני עשרים וכמה שנים שמעתי ברדיו במונית מחיפה לתל-אביב כי מזכיר המדינה שולץ (לא ברונזו!) בא לארץ לתווך בין שמיר לפרס. באותו רגע נולד השיר 'ערב בחדרו של אריסטובולוס', שנת 65 לפנה"ס, הדן בגירושו מהארץ בעקבות התערבותו של פומפיוס בסכסוך בינו ובין הורקנוס (בספר *קו השבר*). כך הוצאת האנציקלופדיה היהודית דחפה אותי לערוך בתמצות פואטי את מאזן הקיום היהודי, בשולי ההיסטוריה האנושית ועל פי רוב כנגד מהלכה. במידה דומה חלק מהשירים בספרי האחרון, *לבוא חשבון*, הם גלויות בנוף הזיכרון של התקופה הארוכה.

שירתי עוסקת, אם ניתן בכלל לדבר על עיסוק בהקשר לשירה, בגרעין הקיום האנושי בכלל ובאנומליה של הקיום היהודי בפרט. היא לא באה אלא משום שמוכרחה היתה ומי שאינו סבור כך, שום הצהרה מצדה לא

של חייהם ושל סביבתם: זה שואב תעצומות נפש מהקלאסיקה וזה מניתוח קליני של החי.

האם את מה שכתב הולוב יכול היה לכתוב אדם שאינו מדען? באופן עקרוני, כן. באופן מעשי, פחות. עיסוק במדע מקנה מילון מושגים ומטאפורות, אבל בעיקר הרגלים מסוימים: תיאור תמציתי, זיכוך העיקר, הולכת הנושא לקראת ניתוח ומסקנה. אלה דפוסי התנהגות שהם נשמת אפה של השיטה המדעית, ואך טבעי שהיא מתלווה לאדם בכל. מכאן לא קשה גם להקיש מהם סוגי שירה או אמנות בכלל שטבעיים לאנשי המדעים המדויקים אם כקוראים ואם כיוצרים.

- בשירתך יש תחושה חזקה מאוד של השנים העוברות והשוואה בין ההווה לעבר. מהו תפקידו של המוות בה?

אני לא כתבתי את המחזה של חי, כך שלא בידי לתת למוות תפקיד בהצגה. אבל במשחק הפוקר הגדול, המוות הוא שמחזיק את הג'וקר. זה ברור ואין לנו מה לעשות בנדון. זה המשחק ואין בלתו. באשר לזמן, אכן, הוא האכזר בקואורדינטות. איך זה שהייתי צעיר לנצח ופתאום מפנים לי כיסא. ברור לצופים ולמשחקים כי המוות יחריב את ההצגה. הוא נקודת האיפוס המוחלטת שאי-אפשר לפייס בשום חנופה או מתנה. מאז שאני זוכר את

עצמי היתה לי רגישות חריפה לזמן העובר. מכל מקצועות הלימוד, דבר לא השתווה לאהבתי להיסטוריה וליכולתי להזדהות עם זמן העבר ועם גיבוריו. גם היום אני מעדיף עיון בספר היסטוריה על קריאה בכל ספר אחר. אני יכול לדמיין את חניבעל או את אריסטובולוס ולהחליף איתם רשמים ובדיחות צבאיות כאילו היו איתי באותו אוהל בצבא.

- מה בין הספר הראשון לספר השלישי?

אומרים שספר נאות הוא זה אשר חכם מיוצרו. בגיל צעיר אתה כותב ולאחר מכן, במבט לאחור, אתה אומר "וואו. איך יכולתי לדעת את מה שידעתי?" זה מה שכתבתי הרבה פעמים. אתה רואה צעירים כותבים בפסימיות ושואל - מאיפה הפסימיות? הוא הרי עדיין לא חי. ויש אנשים בני שמונים ותשעים שכותבים בצורה מאוד אופטימית. למשל צ'סלב מילוש, שישב בשדה תעופה והתלהב מרגליים חטובות של בחורה בלונדינית.

- כיצד אתה משלב הומור בשירתך?

בהקשר שלי נדמה לי שהשאלה הנכונה היא: באילו אמצעים אתה נוקט כדי שההומור לא יציף אותך?

בחזרה לשאלתך, הומור או אירוניה אינם פסיקים שמפורים אותם על פי כללים מוגדרים. סוג של פירווי שוקולד מעל העוגה. או שהם חלק מאישיותך או שלא. במקרה שלי, בשנות הכתיבה הראשונות שלי סברתי שהומור פוגע בקדושת השיר, ועל כן הייתי עמל קשות לנקות את הטקסט מכל סימני הומור. יום אחד תפסתי את האיוולת שבמעשה. מאז אני נוקט אמצעי זהירות כדי שההומור לא יציף את הטקסט. ככלות הכול, ההומור הוא המחסום היעיל ביותר מפני הפתטיות. הוא שמאפשר לך לומר בקול חרישי מה שאחרת היית נאלץ לזעוק. הוא שמאפשר לעבור כאב מבלי לאבד את יתרת השפיות.

תעלה ולא תוריד. לשנות את העולם? מחשבה חצופה. העולם הוא מה שהוא. אנחנו יכולים לקבלו ולאהוב אותו על פגמיו, כפי שאוהבים אבן ספיר שאינה יהלום ופגמיה הם חלק מקסמה, או לדחות אותו. הדוחים עומדים בפני בעיה: אין לך לאן לברוח, אלא להתכנס או לקרוס פנימה.

- כיצד משתלבים חיך האישיים בשירתך?

שירתי מפריעה לחיי האישיים אבל בלעדית חיי לא היו חיים ראויים לשמם. אבל אני מניח ששאלתך באה מכיוון הפוך: ובכן, חיי בהחלט לא משתלבים בשירתי והם בהחלט מבעבעים מתוכה. אם היוצר מוסמך בכלל לדבר על יצירתו, בספרי הקודם, **ספני השפל**, מה שמוצג בגוף ראשון לא נועד אלא להעיד עלי כעל נציג של פס ייצור אחרון של יהודי פולין. כקונקרטיוציה של סיטואציה כללית. נראה שבכל זאת למדתי משהו מקוואפיס. בדומה לשושלות של מיליוני יהודי מזרח אירופה, השושלת המשפחתית שלי נגדעה באחת. אני חש צורך עליון לשמר את זכרם. אלא שדרך השירה שונה מפרוזה או דרמה: השירה מתרכזת בזיכוך התמצית לתבלינים ההופכים מרק עוף רגיל למרק היולי של הקיום היהודי. לקח לי הרבה מאוד זמן למצוא את השפה והטון הנכונים להתייחסות לאירועים ההם והחיים בצלם, ודרכם לשמר משהו מהחוויה של החיים ההם, כך שבעת קריאת שיר יעלה מתוכו גיחוח מרק עוף.

בעניין זה עוד אוסיף ואומר שדרך השירה הפוכה לדרך המדע: בשירה אתה לומד על הכלל מתוך הפרט ובמדע להפך, אתה אוסף פרטים כדי להקיש מהם על הכלל.

- מה טיב הקשר בין שירתך למדע? כיצד אתה מתייחס לשירתם של משוררים מדענים אחרים?

(לצורך השיחה נתייחס למדע במובן של מדעים מדויקים ולא, למשל, מדעי הרוח או, עם כל הכבוד הראוי, מדע המדינה וכו'). שלא כאקוויטיקה המחפשת את היוצא דופן, שירתי, כמו המדע, עוסקת בחקר העולם הנגלה, בביורר מצב הקיום האנושי. שם חבוי הסוד הגדול. כשיוצרים ממה עשוי הירח, מתחילה המצוקה האמיתית. שירתי, כמו המדע, היא הכלאה של ענפי עץ הדעת עם ענפי עץ החיים (העובדה שמתפסים על עץ הדעת אבל נופלים מעץ החיים שייכת למערכה אחרת באופרה של הקיום). או אם תרצה, כל ההוויה האנושית היא סדרת היטלים של מעשה יצירה שהוא רב-ממדי ומונע מיצר הקיום. באופן מעשי, כשאני מסביר לאחרים עד שאני מבין - זאת הוראה. כשאני מסביר לעצמי עד שאחרים מבינים - זאת יצירה.

העובדה שיש מדענים שהם משוררים אינה מפתיעה יותר מכך שיש פקידי דואר, רופאים או סנדלרים שהם משוררים. אם הכוונה היא שהטיפוס המזוהה עם המדעים המדויקים נראה לצופה מרחוק כשונה מדמות המשורר, מדובר בטעות אופטית. אלה סממני התנהגות חברתית. יש להם קשר קלוש עם המהות. את **אליס בארץ הפלאות** כתב מי שעיקר נפלאותו היו במתמטיקה, אלא שהציבור הרחב אינו יודע זאת, כי לספר מתמטיקה דרוש סולם גבוה ומחיר כניסה גבוה.

כאן אני מבקש לציין את מירוסלב הולוב הצ'כי, שהיה מדען, רופא ומשורר חשוב. תקופת חייו, 1923-1998, מקבילה לזו של הרברט. מאתגר לקרוא אותם במקביל ולעקוב איך הם מתמודדים עם המציאות

